

Zárdai István Zoltán

A szándékok szerepe Davidson cselekvésfilozófiájában¹

1. Bevezetés

Tanulmányom két részből áll. Az első részben átfogó képet nyújtok Donald Davidson cselekvésfilozófiájáról (2-4. szakasz). A másodikban két kritikát elemzek, melyek Davidson elméletét eltérő irányból támadják (5-6. szakasz). Kicsit bővebben összefoglalva, a dolgozat egyes részei a következő témákkal foglalkoznak: a 2. szakaszban az „Actions, Reasons and Causes” című cikk alapján ismertetem Davidson eredeti elméletét a cselekvések magyarázatáról. Davidson ebben a cikkben arra a kérdésre kereste a választ, hogy a cselekvéseket magyarázó indokok és a cselekvések okai milyen kapcsolatban állnak egymással. Davidson szerint a cselekvéseket olyan indokokkal magyarázzuk, melyek a cselekvések okai. A 3. szakaszban ismertetem az indokok davidsoni elemzését. Davidson szerint az indokokkal történő magyarázatok pszichológiai magyarázatok, ezért a cselekvések okai mentális állapotok. Ezek a mentális állapotok biztosítanak megfelelő indokot a cselekvőnek a cselekvésre. A 4. szakaszban Davidson „Intending” című cikke alapján bemutatom, hogy milyen problémára bukkant Davidson saját elméletében, majd hogyan küszöbölte ki azt. Az 5-6. szakasz a davidsoni elmélet két kritikáját ismerteti. Mindegyik kritika azt igyekszik bizonyítani, hogy vannak olyan szándékos cselekvések, melyeket nem tudunk Davidson elméletével jól magyarázni. Tanulmányommal az a célom, hogy rámutassak a davidsoni elmélet gyenge pontjaira, melyeket tovább kell fejleszteni, hogy jó cselekvésmagyarázó elmülethez jussunk.

2. Davidson korai cselekvésemellete

Az „Actions, Reasons and Causes” 1963-ban jelent meg, és Davidson az akkor divatos wittgensteiniánus cselekvésmagyarázati elméletek ellen érvelt benne. A wittgensteiniánus szerzők, például Elizabeth Anscombe (1957), két dologban értettek egyet:

1. Cselekedeteinket a megtételük mellett szóló indokokkal magyarázzuk.
2. Ezeknek az indokoknak nem kell azonosnak lenniük a cselekvések okaival.

1 Köszönöm Orthmayr Imrénének és Garai Zsoltnak a dolgozat megírásához nyújtott segítségüket és tanácsait. Kutatásom idején a Pro Renovanda Cultura Hungariae „Diákok a tudományért” szakalapítványának támogatásában részesültem.

A következőképpen jutunk a cselekvéseket magyarázó indokokhoz: minden olyan esetben, amikor meg akarjuk tudni, hogy a cselekvő milyen indokkal tett valamit, feltehetjük neki a „Miért?” kérdést. A cselekvő válaszként megadja egy indokát, mely érthetővé teszi, hogy miért tette az adott dolgot. Anscombe erre a kommunikációs gyakorlatra hivatkozva határozza meg a cselekedetek szándékosságának kritériumát:

3. x cselekvés akkor szándékos, ha a cselekvő egy R indoka megadásával magyarázni tudja, hogy miért tette x -et.²

Davidson az 1-est elfogadta, de a 2-est elutasította. Úgy gondolta, hogy a cselekvéseket magyarázó indokok azonosak a cselekvések okaival. A 3-as állítást ezért nem fogadhatta el, mert azzal meghagyta volna a lehetőséget, hogy egy cselekvő olyan R indokot adjon meg egy x cselekvés magyarázataként, mely érthetővé teszi, hogy a cselekvő miért tette x -et, pedig nem R okozta x -et. Davidson úgy gondolta, hogy

4. x cselekvés akkor szándékos, ha az R indok, melynek megadásával a cselekvő magyarázni tudja x -et, azonos x okával.³

3. Az indokok felbontása pro-attitűdökre és vélekedésekre

Davidson szerint a cselekvők indokai minden szándékos cselekvés esetén ugyanolyan szerkezetűek. Ezért ha megvizsgáljuk az indokokat, rájöhethetünk, hogy mik a cselekvések okai. Az indokok formája a következő: „ x azért tette a -t, mert R ”. A mondat első felében szereplő a megadja a cselekvés leírását, a mondat második felében szereplő R pedig a cselekvő indokát, mely miatt megtette a -t. Az R helyén álló indokok jellemzően kétfajta mentális állapotra utalnak. Példaképp vizsgáljunk meg két in-

2 Felvetődhet, hogy egy cselekvést többféleképpen is leírhatunk. Például ugyanarról a cselekvésedről mondhatom, hogy „felkapcsoltad a villanyt” és azt is, hogy „megnyomtad a kapcsolót”. De csak egy dolgot csinálsz, méghozzá azt, amelyiket te akartad. Ezért a cselekvésed csak akkor számít szándékosnak, ha azzal a leírással nevezem meg, amely alatt te magad megtenni szándékoztad.

3 Ha 4-et elfogadjuk, a következő ellenvetést tehetjük a 3-assal szemben: az A cselekvő által említett R indok magyarázhatja x cselekvést, de nem garantálja semmi, hogy A azért tette x -et, mert rendelkezett R -el. Anscombe az indok és cselekvés közti kapcsolat elleni támadást, a *privilegizált hozzájárás* kritériummal védte ki. Ez a következőt mondja ki: ha egy cselekvő szándékosan cselekszik, akkor ismeri saját cselekvési indokát és ezzel magyarázza a cselekvését. Majd ezt kiegészítette a következőkkel: i) a cselekvő által megadott R indok azért magyarázza x cselekvést, mert a cselekvő az R -ben foglalt leírásban akarta megtenni x -et, ii) tehát x csak az R -ben foglalt leírásban szándékos. Például, ha autóval megyek fiamért az óvodába, akkor szándékosan vezetek, de nem szándékosan szennyezem a levegőt kipufogógázzal. Volt egy indokom, hogy autóval menjek fiamért az óvodába, de nem volt olyan indokom, hogy kipufogógázzal szennyezzem a levegőt. Lásd Richard Moran tanulmányát (Moran 2004), főleg az 56-60. oldalakat.

dok-magyarázatot: „Azért ültettem virágokat, mert szerettelek volna elkápráztatni” és „Azért fordultam balra a kereszteződésnél, mert azt hittem, arra van Katmandu”. Az első mondatban a cselekvést magyarázó indok a „szerettelek volna elkápráztatni”. Ez Davidson szerint arra utal, hogy a cselekvő rendelkezett egy mentális állapottal, melynek tartalmát így tudnánk megadni: pozitívan viszonyulok ahhoz, hogy elkápráztassalak téged. Azaz számomra van valami kívánatos az ilyen típusú cselekvésekben. Az ilyen állapotokat összefoglaló nevükön pro-attitűdnek nevezi. A pro-attitűdök lehetnek vágyak, sóvárgások, akarások, és egyáltalán bármely olyan állapot, ami a mellett szól, hogy valamit megtegyünk vagy megvalósítsunk.⁴

Az indokok tartalmazznak egy másik típusú mentális állapotot is. A fenti idézetek közül a másodikban találunk példát erre. Az „azt hittem, hogy” típusú mondatok a cselekvőnek egy vélekedésére utalnak. A releváns vélekedések olyan mentális állapotok, melyek tartalma a következőképpen adható meg: „az *a* cselekvés *d* leírásban rendelkezik azzal a tulajdonsággal, mely *a* cselekvést kívánatosá teszi”. Azaz a vélekedéseink arra vonatkozó információk, hogy melyik cselekvés megtételével valósíthatjuk meg azt, amire egy pro-attitűdünk irányul. A fenti példában a cselekvő pro-attitűdje arra irányult, hogy eljusson Katmanduba. Azért fordult a kereszteződésnél balra, mert úgy vélte, hogy így majd Katmanduba jut. Davidson a következőképp összegzi az eddig elmondottakat:

[A] cselekvő számára *R* csak akkor lehet elsődleges indok arra, hogy *d* leírásban megtegye *A*-t, ha *R* a cselekvő egy bizonyos tulajdonsággal rendelkező cselekvés iránti pro-attitűdjéből és a cselekvő egy arra vonatkozó vélekedéséből áll, hogy *d* leírásban *A* rendelkezik a kívánatos tulajdonsággal.⁵

Davidson szerint a vélekedések önmagukban nem lehetnek egy cselekvés megtételének motivációi, mert nem egy cselekvés megtételére irányulnak. Önmagukban a pro-attitűdök sem okozhatnak cselekedeteket, mert cselekvés-típusokra vonatkoznak (például az összes édességevésre vagy házi feladat megírásra), nem konkrét cselekvésekre. A cselekvő akkor tud megtenni valamit, ha rendelkezik arra vonatkozó tudással, hogy melyik konkrét cselekvés fogja megvalósítani azt, amit szeretne. Mivel elképzelhető, hogy egy cselekvő rendelkezik a megfelelő indokkal (azaz a megfelelő pro-attitűd–vélekedés párossal), de nem ez okozza a cselekvését, ezért Davidson 4-et a következőképp módosítja:

4' *x* cselekvés akkor szándékos, ha az *R* indok, melynek megadásával a cselekvő magyarázni tudja *x*-et, azonos *x* okával, és az *R*-t alkotó pro-attitűd–vélekedés páros megfelelően okozza *x*-et.

4 Davidson 1963, 6-7. o.

5 Davidson 1963, 5. o.

Davidson racionalizációnak nevezi azokat a magyarázatokat, melyek teljesítik 4' követelményeit. A racionalizáció Davidsonnál azt jelenti, hogy ha ismerjük a magyarázatot, akkor megérthetjük a cselekedetet. A racionalitásnak ez a minimális fogalma egyetlen kritériumot ad meg a racionális és nem-racionális cselekvések elkülönítésére: azt, hogy a cselekvőnek legyen egy olyan indoka a cselekvésre, mely az ő számára jó indoknak tűnt. Ebben a minimális értelemben mindig megérthetjük, hogy a cselekvő miért tette azt, amit tett: mert neki úgy tűnt, hogy van egy jó indoka megtenni az adott dolgot. A cselekvéseknek ez a felosztása racionálisra és nem-racionálisra, egybeesik a szándékos/nem-szándékos különbségtétellel. Ez a megkülönböztetés lesz az 5. szakaszban ismertetett kritika célpontja.

Davidson úgy gondolta, hogy amikor a cselekvő szándékával magyarázzuk cselekvését, csak egy teljesebb leírást adunk arról, hogy milyen indokkal tette az adott dolgot, de nem „referálunk ténylegesen létező entitásra, állapotra, diszpozícióra vagy eseményre”.⁶ A szándék-magyarázatok annyiban különböznek az indok-magyarázatoktól, hogy említik az indok-magyarázatok által olykor csak impliciten jelölt mentális állapotokat is. Amikor azt mondjuk, hogy „James azzal a szándékkal ment templomba, hogy boldoggá tegye anyukáját”, csupán részletesebben mondjuk el azt, hogy „James templomba ment”. A szándék említéséből arra következtethetünk, hogy James egyik pro-attitűdje anyukája boldoggá tételét vonzó cselekvésnek nyilvánítja, és egyik vélekedése szerint a templomba menéssel boldoggá teheti anyukáját. A következő részben megvizsgáljuk, hogy miért problémás a szándékosság kritériumának ez az elemzése, és Davidson hogyan változtatott elméletén.

4. Az ítéletek helye Davidson elméletében

4.1. Milyen ítéletek előzik meg a szándékos cselekvéseket?

Davidson az 1978-ban publikált „Intending” című cikkében a korábban kidolgozott elméletét fejleszti tovább. A kiinduló probléma az, hogy a 4'-vel megadott kritérium csak a szándékosan *megtett* cselekvések elemzésére használható.⁷ Viszont olykor szándékunkban áll megtenni valamit, majd *mégsem cselekszünk*. Ezeket az eseteket nevezi Davidson tiszta szándékozásnak. Ilyenkor a cselekvő rendelkezik egy pro-attitűd–vélekedés párossal, mely indokot ad számára, hogy megtegyen valamit, ám a cselekvő mégsem cselekszik. Davidson példájával élve, képzeljünk el egy férfit, aki szeretne mókusházat építeni, tudja hogyan kell mókusházat építeni, van ideje és vannak eszközei a mókusház-építéshez, de mégsem épít soha mókusházat. Azért jelent problémát Davidson elmélete szá-

6 Davidson 1963, 8. o., Stoecker 2010, 601. o.

7 Orthmayr 2000, 213. o.

mára, hogy lehetséges ez az eset, mert az ilyenek alapján arra következtethetünk, hogy a szándékos cselekvések létrejöttéhez nem elég, hogy a cselekvő rendelkezzen egy megfelelő indokkal.⁸ Ha elfogadjuk, hogy a pro-attitűd–vélekedés páros nem elég a cselekvés okozásához, akkor be kell vezetnünk még egy elemet az elméletbe, melynek segítségével meghatározhatjuk, hogy mikor lesznek a pro-attitűdök és vágyak hatékonyak. Ilyen elem lehetne például az akarás, azonban ezt Davidson problémásnak tartja. Az akarással a következőképp magyarázhatnánk a cselekvések megtételét: egy pro-attitűd–vélekedés párosunk által indokolt cselekvést akkor teszünk meg, ha akarjuk megtenni. Az akarást Davidson szerint mentális cselekvésnek kell tekintenünk. Az ilyen mentális cselekvések azért nem vezethetők be az elméletbe, mert ugyanúgy egy akarásra kellene hivatkoznunk annak magyarázatában, hogy miért akartunk valamit, mint a többi cselekvésünk esetén. Így végtelen regresszusba kerülünk.⁹

Davidson próbálta anélkül megmagyarázni a tiszta szándékozás lehetőségességét, hogy eredeti elméletén komolyabb változtatásokat hajtott volna végre. A következő megoldással állt elő: mikor a cselekvő rendelkezik egy pro-attitűddel egy cselekvés iránt, olyankor úgy ítéli meg, hogy a cselekvés rendelkezik egy kívánatos tulajdonsággal. Az ilyen ítéleteket Davidson *prima facie ítéleteknek* nevezi. Egy *prima facie* ítélet önmagában nem kimerítő indok a cselekvésre. A pro-attitűdök általánosságban vonatkoznak cselekvésekre. Például ha az édességezés irányában van egy pro-attitűdöm, akkor kívánatosnak tartok minden cselekvést, mely édességezés. Ugyanakkor tudom, hogy lehetséges számos olyan eset, amikor az édességezés nem kívánatos. Teszem azt, lehetséges, hogy egy édesség mérgezett. Ebből következik, hogy a cselekvéshez nem elég, hogy egy cselekvés rendelkezik egy kívánatos tulajdonsággal.

Mikor egy cselekvő több pro-attitűd–vélekedés párossal rendelkezik, *gyakorlati észhasználat*a segítségével méri össze, hogy minden vélekedését figyelembe véve melyik cselekvés a leginkább kívánatos számára. Az ilyen ítéleteket *all-out ítéleteknek* nevezzük.¹⁰ A pro-attitűdök, melyek alapján a cselekvő *all-out* ítéleteket alakít ki, általánosságban vonatkoznak cselekvésekre, ezért az *all-out* ítéletek csupán *feltételes* ítéletek. A feltételes ítéletek nem motiválhatnak cselekvéseket, mert nem konkrét cselekvésekre vonatkoznak, hanem cselekvés-típusokra. Ezért ha a cselekvő gyakorlati észhasználat alapján úgy dönt, hogy *x*-et cselekszi, akkor egy *feltétlen* *all-out* ítéletet kell hoznia, mely egy

8 Davidson 1978, 83-84. o., Orthmayr 2000, 214. o.

9 Ez az érv eredetileg Ryle-nál található meg. Lásd: Ryle 2002, 67. o.

10 Davidson 1978, 98. o., Hunyadi 2003, 137. o., Orthmayr 2000, 215. o. Orthmayr Imre az „*all-out*” ítéletet „mindent átfogó” ítéletnek fordította. Az „*all-out*” szótári meghatározás szerint egy melléknév, mely azt jelenti, hogy valaki minden lehetséges rendelkezésre álló eszközt és forrást felhasznált, vagy azt, hogy maximális erőbedobással csinált valamit. Saját verzióm a „mindent felmérő” ítélet volt, ám mivel ezzel sem vagyok maradéktalanul elégedett, az angol eredetit használom. Ez nem befolyásolja jelentősen a szöveg érthetőségét.

konkrét cselekvés megtételére vonatkozik. Az eddig ismertetett három fajta ítéletet a következőképpen kapcsolhatjuk az eredeti elméletben szereplő fogalmakhoz:

- a) *prima facie* ítélet – a cselekvő egy *pro*-attitűd alapján alakítja ki; feltételes ítélet, mely szerint egy cselekvés-típus általában rendelkezik egy kívánatos tulajdonsággal;
- b) *all-out* ítélet – a cselekvő gyakorlati észhasználatának eredménye, melynek során minden releváns vélekedését tekintetbe vette, és úgy értékeli, hogy egy cselekvés-típus általában kívánatosabb a többi alternatívánál; a tiszta szándékozások is az ítéleteknek ebbe a típusába tartoznak, és a többi *all-out* ítélettől csupán az különbözteti meg őket, hogy egy távolabbi időpontban végrehajtandó cselekvésre irányulnak;¹¹
- c) feltétlen *all-out* ítélet – a cselekvő gyakorlati észhasználatának eredménye, melynek során minden releváns vélekedését tekintetbe vette, és úgy értékeli, hogy egy konkrét cselekvés kívánatosabb, mint a többi alternatíva; szándékos cselekvéseket ilyen ítéletek okoznak.

A fentiek fényében a szándékosság kritériumát a következőképpen módosíthatjuk:

- 4” x cselekvés akkor szándékos, ha az R indok, melynek megadásával a cselekvő magyarázni tudja x -et, egy feltétlen *all-out* ítélet, továbbá azonos x okával; és az R -t alkotó *pro*-attitűd–vélekedés páros megfelelően okozza x -et.

4.2. A vélekedések szerepe a feltétlen *all-out* ítéletek kialakulásában

Davidson nem határozza meg pontosan, hogy a gyakorlati mérlegelés során a cselekvő milyen vélekedésekre támaszkodik. Csupán annyit mond, hogy a cselekvő a jövőre vonatkozó vélekedései alapján dönti el, hogy melyik a legkívánatosabb cselekvés számára. Leszögezi, hogy a cselekvőnek nem szükséges olyan vélekedéssel rendelkeznie, miszerint semmi nem fogja megakadályozni a cselekvés végrehajtásában. Ha nincs olyan vélekedése, mely szerint nem tud az ítéletének megfelelően cselekedni, az már implikálja, hogy vélekedései alapján az ítéletének megfelelően tud cselekedni.¹² A cselekvőnek csak akkor állhat szándékában cselekedni, ha vélekedései fényében ez lehetséges. Ha úgy véli, hogy nem lehetséges, akkor nem hozhat olyan ítéletet, amely az adott cselekvés megtételére irányul. Fontos megjegyezni, hogy a gyakorlati mérlegelés

11 Davidson 1970, 38. o., Davidson 1978, 99. o.

12 Davidson 1978, 99-100. o.

során a cselekvő nem csak az indokok részét képező vélekedéseket veszi figyelembe. Az indokok részét képező vélekedések arra vonatkoznak, hogy egy konkrét cselekvés, egy adott leírásban, a pro-attitűd által kívánatosnak minősített cselekvés-típusnak egy példánya. A gyakorlati mérlegelés során olyan vélekedések is szerepet játszanak a döntéshozatalban, melyek például a cselekvések költségeire vagy nem kívánatos következményeire vonatkoznak.

5. Mitől szándékos egy cselekvés?

Az eddig ismertetett davidsoni elmélet megadott egy definíciót, melynek segítségével a szándékos és nem-szándékos cselekvések megkülönböztethetők. A definíció szerint egy cselekvés szándékos, amennyiben a) egy pro-attitűd–vélekedés páros okozta és b) ez a pro-attitűd–vélekedés páros megfelelő indok volt a cselekvő szemében a cselekvésre. Továbbá Davidson úgy gondolta, hogy az *ilyen* indokmagyarázatok teszik érthetővé („racionalizálják”) a cselekvéseket. Tegyük fel, hogy rákérdezzünk egy cselekvés indokára. A cselekvés szándékos cselekvés volt. Ez esetben a cselekedet magyarázataként megadott indokból arra következtethetünk, hogy a cselekvő rendelkezett egy, a cselekvés megtétele mellett szóló pro-attitűd–vélekedés párossal. Intuíciónk azonban azt súgja, hogy megérthetünk egy cselekvést akkor is, ha nem tudunk a cselekvőnek arra vonatkozó vélekedést tulajdonítani, hogy az általa végrehajtott cselekvés egy általa kívánatosnak tartott cselekvés-típus egy példányát realizálja. Sőt, úgy tűnik, hogy nem csak érthetőnek, hanem még szándékosnak is gondolhatjuk ezeket a cselekvéseket.¹³ Ez esetben viszont Davidson definíciója a szándékos cselekvésekről nem helytálló.

Hursthouse azt akarja bizonyítani, hogy a szándékos cselekvéseknek van egy olyan osztálya, melyeknek megtételére a cselekvőnek nincs olyan indoka, amilyenek a davidsoni elmélet szerint szándékos cselekvés esetén lennie kellene.¹⁴ Davidson elmélete szerint azok a cselekvések szándékosak, melyek megtételére a cselekvőnek volt egy indoka, melyet a cselekvő jó indoknak tekintett a cselekvés megtételére. Ha ismerjük a cselekvőnek ezt az indokát, akkor tudjuk, hogy szándékosan cselekedett. Továbbá az indoka racionalizálja számunkra a cselekvését. Azaz a racionalizáció davidsoni értelme szerint, ha ismerjük a cselekvő indokát, akkor megérthetjük, hogy azért cselekedett, mert szerinte volt egy jó indoka a cselekvésre. Ez nem jelenti azt,

13 Ezt az ellenvetést Roberta Hursthouse vetette fel „Arational Actions” című cikkében. Jelen szakaszban először bemutatom Hursthouse kifogásait a davidsoni elmélettel szemben, majd megvizsgálom, hogy mit mondott Alfred Mele és Gilbert Harman a davidsoni elmélet védelmében. Amellett fogok érvelni, hogy sikertelenül próbálták a davidsoni elméletet úgy módosítani, hogy ellenálljon Hursthouse kritikájának.

14 Hursthouse 1991, 58. o.

hogy egyet kell értenünk a cselekvővel abban, hogy az adott indok tényleg jó indok a cselekvés megtételére. A példa kedvéért képzeljünk el valakit, aki háborút kezd, mert véget akar vetni minden háborúnak. Indoka rossz indok, abban az értelemben, hogy mi tudjuk, háborúval nem lehet véget vetni a háborúknak. De ettől még értjük, hogy az ő szemében ez jó indoknak tűnt és ez motiválta a cselekvését. Mindegy, hogy ténylegesen jók vagy rosszak a cselekvő indokai. Ha szándékosan cselekszik, akkor mindig van indoka a cselekvésre, mely részben egy azzal kapcsolatos vélekedésből áll, hogy az adott cselekvés rendelkezik egy kívánatos tulajdonsággal. Ezt a davidsoni nézetet akarja Hursthouse megcáfolni.

Hursthouse szerint a cselekvéseknek van egy olyan osztálya, melyre igazak a következők: (i) szándékos cselekvések; (ii) a cselekvőnek nem tudunk olyan indokot tulajdonítani, mely érthetővé tenné számunkra, hogy miért tette az adott dolgot, mert nem tudunk olyan vélekedést tulajdonítani neki, mely szerint az adott cselekedet kívánatos volt; (iii) a cselekvő egy érzelem hatására cselekedett, és az a tény, hogy egy érzelem hatására cselekedett, jól magyarázza, hogy *miért* így cselekedett.¹⁵ Mint látjuk, a kritika Davidsonnak arra az állítására irányul, miszerint a cselekvéseinket motiváló indokok mindig tartalmaznak egy racionalizáló vélekedést. Hursthouse azt akarja bizonyítani, hogy nem minden szándékos cselekvés esetén van a cselekvőnek egy azzal kapcsolatos vélekedése, hogy az adott cselekvés rendelkezik egy kívánatos tulajdonsággal. Ha vannak ilyen cselekedetek, akkor a cselekvő ezekről nem tud racionalizáló magyarázatot adni: nincs olyan vélekedése, mely szerint a cselekedete rendelkezett egy számára kívánatos tulajdonsággal.

A fenti kritériumoknak megfelelő cselekvéseknek Hursthouse az „aracionális” nevet adja. Az a-fosztóképző azt hivatott jelezni, hogy ezeket a cselekvéseket nem tudjuk racionalizálni, mert nem érvényes rájuk sem a racionális, sem az irracionális jelző. Annak alapján, ahogyan Davidson használja a „racionalizáció” fogalmát, az aracionális cselekvések szándékosak – mert érthető, hogy miért tette őket a cselekvő –, de nem egy pro-attitűd-vélekedés párossal magyarázzuk őket. A racionális–aracionális felosztás nem normatív etikai szempontból értékeli a cselekvéseket. Racionálisak azok a szándékos cselekvések, melyeket egy pro-attitűd-vélekedés páros tulajdonításával magyarázunk, és aracionálisak azok a szándékos cselekvések, melyeket csak pro-attitűdök tulajdonításával tudunk magyarázni. A racionális és az aracionális cselekvések is lehetnek normatív etikai szempontok szerint helyeselhetőek vagy elmarasztalhatóak; a racionális és aracionális jelző csak arra utal, hogy milyen mentális állapotokat tulajdonítunk a cselekvőnek, mikor szándékos cselekvését magyarázzuk.¹⁶ A lényeg az, hogy nem érvényes rájuk Davidson szándékosság-kritériuma, mert nem feltételezhetjük, hogy a cselekvő rendelkezett olyan

15 Hursthouse 1991, 59. o.

16 Hursthouse 1991, 58. o.

vélekedéssel, mely szerint az aracionális cselekvések a cselekvő pro-attitűdje által pozitívnak, kívánatosnak stb. nyilvánított cselekvések. Hursthouse erre expliciten nem tér ki, de nyilvánvalóan kizárja, hogy az aracionális cselekvést feltétlen all-out ítéletek kialakulása előzte volna meg, hiszen ehhez az ítélet kialakításában számos, a cselekvés kívánatosságára vonatkozó vélekedésnek is szerepet kellett volna játszania.

A) Nézzük meg, hogy mit válaszolhat erre egy, a pro-attitűd–vélekedés modell mellett elkötelezett filozófus! Alfred Mele szerint Davidson elméletét módosíthatjuk úgy, hogy *belsőleg motivált*, pusztán pro-attitűd által okozott cselekvések bizonyos eseteit is szándékosnak nyilvánítsa az elmélet. Ilyen lenne például hálánk kimutatása egy barátunk felé, vagy egy dal füttyörészése, mikor az embernek éppen ehhez támad kedve. Ezekben az esetekben a pro-attitűdöket cselekvési indokoknak tekinthetjük.¹⁷ Ezzel az érveléssel két probléma van.

Az érv kedvéért fogadjuk el, hogy a pro-attitűdök önmagukban is adhatnak indokot a cselekvésre, majd vizsgáljuk meg, hogy Davidson elmélete magyarázni tudja-e az ilyen cselekvéseket. Képzeld el a következő esetet. Bobnak füttyörészni támad kedve és elkezd (szándékosan) füttyörészni. Mele szerint Bob vágya, hogy füttyörésszen, megfelelő indokot szolgáltatott Bobnak a füttyörészésre.¹⁸ Mele érvének hatékonysága attól függ, hogy elfogadhatjuk-e a davidsoni elméletnek ezt a módosítását, ha az eredeti elméletet fenn akarjuk tartani. Davidson szerint a vágyak a pro-attitűdök egy típusát alkotják, ezért csupán általánosságban vonatkoznak cselekvésekre és nem konkrét cselekvésekre irányulnak, így ez a vágy nem is okozhatja Bob füttyörészését. Ahhoz, hogy Bob füttyörészés iránti vágya okozhassa Bob füttyörészését, Bobnak rendelkeznie kell egy vélekedéssel, miszerint a füttyörészést legjobban a füttyöréssel valósíthatja meg. Ez a felvetés eleve abszurdnak tűnik: a füttyörészésre irányuló pro-attitűd nyilván nem azért motiválja a cselekvést, mert a cselekvőnek van egy vélekedése, miszerint a füttyörészés az füttyörészés (a füttyörészés cselekvése valósítja meg a füttyörészést, a füttyörészés a füttyörészés egy esete). Az olyan cselekvéseket, mint a füttyörészés, Hursthouse „önkifejező” cselekvésnek nevezi. Egy önkifejező cselekvés egyszerűen arra irányul, hogy kielégítse azt a pro-attitűdünket, mely a cselekvés megtétele mellett szól.

Davidson azzal védekezhetne, hogy elmélete kizárja, hogy szándékosnak nevezzünk olyan cselekvéseket, melyeket csak pro-attitűdök motiválnak. A 4es kritérium alapján egy cselekvés akkor szándékos, ha a cselekvő rendelkezik egy megfelelő vélekedéssel is. Tehát ha Bob szándékosan füttyörészett, akkor a cselekedetét motiváló állapot csak egy ítélet lehet. Hogyan adhatnánk meg a füttyörészést motiváló ítéletet?

Davidson sémáját az indokok elemzésére a 73. oldalon már idéztük. Ebbe a sémába behelyettesítve a füttyörészésre irányuló pro-attitűdöt, a következő eredményt kap-

¹⁷ Mele 2003, 73-74. o.

¹⁸ A „vágy” kifejezést abban az értelemben használom, mely szerint a vágyak a pro-attitűdök egy típusát alkotják.

juk: „a cselekvő számára az, hogy »füttyörészni akar«, csak akkor lehet elsődleges indok arra, hogy a »füttyörészés« leírásban megtegye a »füttyörészést«, ha a »füttyörészni akar«, a cselekvő »füttyörészés« tulajdonsággal rendelkező cselekvés iránti pro-attitűdjéből és a cselekvő egy arra vonatkozó vélekedéséből áll, hogy a »füttyörészés«, a »füttyörészés« leírásban, rendelkezik a »füttyörészés« tulajdonsággal”. Az elemzés szerint tehát a cselekvőnek akkor lenne indoka füttyörészni, ha lenne egy vélekedése, miszerint ha adott esetben füttyörészni fog, az valóban füttyörészés lesz. Egy ilyen redundáns és mesterként vélekedést tulajdonítani a cselekvőnek teljesen fölösleges és valószerűtlen. Továbbá nem teszi számunkra érthetővé, hogy a cselekvő miért füttyörészett az adott helyzetben. Talán azért, mert úgy gondolta, hogy ha füttyörészni fog, akkor füttyörészni fog? Vagy mert vélekedése szerint kívánatos volt számára füttyörészni? A davidsoni elmélet ilyen magyarázatokat eredményez az önkifejező cselekvésekre alkalmazva. Mivel ezek a magyarázatok nem teszik érthetővé a cselekvést, ezért mondhatjuk, hogy az elmélet nem tudja magyarázni a szándékos önkifejező cselekvéseket.

A következő eset is Mele érve ellen szól. Képzeljünk el, hogy Bob éppen harci övezetben van, amikor füttyörészni támad kedve. Füttyörészése bajba sodorhatja. Amennyiben füttyörészni kezd, egy tipikus prima facie ítélet által motivált cselekvéssel van dolgunk. Radikálisan meg kellene változtatnunk Davidson elméletét, ha Bob füttyörészését ebben az esetben szándékos cselekvésként akarnánk leírni. Fel kellene adnunk, hogy amikor a cselekvő szándékosan tesz valamit, akkor i) rendelkezik egy vélekedéssel, miszerint az adott cselekvéssel valósítja meg a pro-attitűdje által favorizált cselekvést, valamint ii) egy feltétlen all-out ítélet szolgáltat indokot számára a cselekvésre. Nehéz elképzelni olyan feltétlen all-out ítéletet, mely 1) a mellett szól, hogy a cselekvő füttyörészzen a harci övezetben és 2) érthetővé teszi számunkra a cselekvését.

B) Mele értelmezésében Hursthouse olyan cselekvéseket ért „aracionális” alatt, melyeket a legritkább esetben neveznénk racionálisnak, de mégis szándékosnak tűnnek. Ilyenek például, ha egy hirtelen ötlet következtében megnyalok valami bundásat, vagy amikor egy fotón kiszúrom a gyűlölt személy szemét.¹⁹ Mele úgy gondolja, hogy az indokaink ugyanolyan furcsák lehetnek, mint a cselekedeteink, de a cselekvő ezekben az esetekben is rendelkezhet indokokkal a cselekvésre, ezért a davidsoni elmélettel jól magyarázhatjuk tetteit.²⁰ Ha ez valóban így volna, akkor Hursthouse durván félreértene, amit Davidson mond, hiszen a racionalizációnak normatív értelmet tulajdonítana. Ha így tenne, akkor amellet kellene érvelnie, hogy az aracionális esetek irracionálisak és szándékosak, ezért Davidson téved abban, hogy csak a racionális cselekvések lehetnek szándékosak. Azonban Hursthouse cikkében nem ezt mondja. Davidson elméletével valóban magyarázhatunk olyan cselekvéseket, melyekre furcsa indokai voltak a cselekvőnek. De a furcsa indokok

19 Hursthouse 1991, 59. o., 62-63. o.

20 Davidson 1963, 4. o., Mele 2003, 74. o.

is indokok. Viszont ha a cselekvőt csak egy pro-attitűd motiválja, akkor nem rendelkezik indokkal a cselekvésre. A Davidson és Hursthouse közti nézeteltérés nem arról szól, hogy a normatív racionalitás milyen küszöbét kell egy cselekvésnek elérnie ahhoz, hogy szándékosnak nevezhessük. A vita tárgya az, hogy vannak-e olyan szándékos cselekvések, melyeknek megtetele mellett nem szólnak olyan indokok, amilyenekkel a cselekvőnek rendelkeznie kell, hogy megfeleljen Davidson 4⁷-es kritériumának. Ha Davidson elméletét Mele javaslatának megfelelően megváltoztatjuk, és pusztán pro-attitűdök is adhatnak cselekvési indokokat, akkor bármely cselekvésünket szándékos cselekvésnek nyilváníthatjuk. Hursthouse állítása, miszerint vannak olyan aracionális cselekvések, melyek szándékosak (természetesen nem mind ilyen), éppen arra mutat rá, hogy a davidsoni kritérium nem megfelelő a szándékos/nem-szándékos különbségtétel megalapozásához.

C) A Hursthouse által felvetett probléma megoldására Gilbert Harman tett egy másik javaslatot. Szerinte a következőképpen adhatunk magyarázatot arra, hogy egy pro-attitűdöm hogyan motiválhatta egy szándékos cselekvésemet: a vélekedéseim révén felismertem, hogy a pro-attitűdöm kielégítéséhez szükségem van egy szándékra, mely arra irányul, hogy kielégítsem a pro-attitűdömet. Ezért gyakorlati észhasználatom során kialakítottam egy szándékot, hogy fűtyörésszek.²¹ Hogy megtudjuk, ez a magyarázat segít-e megérteni, hogyan lehetségesek szándékos aracionális cselekvések, vizsgáljuk meg a fenti folyamat alkalmazhatóságát Hursthouse egyik példájára: félelmemben eltakarom az arcomat, holott már becsuktam a szememet. Harman megoldási javaslata szerint ilyenkor a következő történik: van egy pro-attitűdöm, hogy eltakarjam az arcomat és vélekedéseim révén tudom, hogy ez a pro-attitűd önmagában nem képes az arcom eltakarását okozni. Rendelkeznem kellene egy szándékkal, hogy eltakarjam az arcomat, ahhoz hogy eltakarjam az arcomat. Ezért kialakítok egy szándékot, hogy eltakarjam az arcomat, mely motiválja a cselekvésemet. Továbbá a szándékom megmagyarázza, hogy miért takartam el az arcomat: „azért takartam el az arcomat, hogy eltakarjam az arcomat”.

Ezzel a magyarázattal három probléma van. Az első, hogy ugyanaz a magyarázat, mint amit magyaráz, ezért valójában nem magyaráz semmit. A második, hogy ezek szerint egy pro-attitűdünket egy szándék kialakításával bármikor egy szándékos cselekvés okává tehetjük. Ha ez így van, akkor éppen azt adjuk fel, amit Davidson fontosnak tartott: hogy ne nevezzük szándékosnak azokat a cselekvéseket, melyeket olyan pro-attitűdjeink motiváltak, amelyeknek vélekedéseink egyértelműen ellentmondtak. A harmadik, hogy nem tudjuk elképzelni, hogy a cselekvő gyakorlati észhasználatá során több lehetséges cselekvés közül éppen az arca eltakarása mellett szóló indokokat találta a legmeggyőzőbbnek. Ez esetben pedig nem egy feltétlen all-out ítélet okozta a cselekvését. Ugyanakkor a cselekvés egyértelműen szándékos cselekvés.

21 Harman 1976, 50-54. o.

Úgy tűnik, Davidson elmélete nem tud mit kezdeni a szándékos aracionális cselekvések osztályával. Ha a davidsoni szándékosság kritériumot enyhítjük, akkor olyan cselekvéseket is szándékosnak kell nyilvánítanunk, melyek nyilvánvalóan nem azok. Ez komoly indok ahhoz, hogy olyan elméletet dolgozzunk ki a cselekvések magyarázatára, mely kezelni tudja az önreflexív cselekvéseket is, anélkül, hogy minden érzelmi alapú cselekvést szándékosnak nyilvánítana. Hursthouse úgy gondolja, hogy az érzelmek által motivált cselekvések közt egyaránt lehetnek kontrollálhatatlan események (pl. ha izzad a kezem, mikor ideges leszek), szándékosak, és nem-szándékosak, olyanok melyek megtétele mellett nem szólnak indokok, és olyanok, melyek mellett igen.²² Hursthouse egyfajta neo-arisztotelianus erényetikát képvisel. Ennek megfelelően úgy gondolja, hogy szenvedélyeink és értelmünk egyaránt befolyással vannak cselekvéseinkre. Vannak olyan cselekvések, melyeket vágyaink és értelmünk is feltüntethet jó színben. Ha racionális cselekvők vagyunk, akkor olyasmire vágyunk majd (pro-attitűdjeink olyasmit tüntetnek fel kívánatosként), ami összhangban áll értelmünkkel és indokainkkal. De ez csak akkor van így, ha megfelelő nevelést kapunk. Hursthouse azzal zárja kritikáját, hogy az arisztotelészi elmélet nem zárja ki az aracionális cselekvések létezését, sőt, tekinthetünk rájuk úgy, mint amelyek életünk lényeges részét alkotják és hozzátartoznak emberi mivoltunkhoz. Ám ez még nem jelenti azt, hogy sikerült róluk megfelelő elemzést adni.²³

6. A jövőbeli cselekvésekre vonatkozó szándékaink

Az előző szakaszban láthattuk, hogy a davidsoni elmélet nem minden esetben tudja megfelelően magyarázni, hogy melyik cselekvésünk szándékos és melyik nem az. Vannak olyan szándékos cselekvéseink, melyeket nem tudunk ezzel az elmélettel leírni. Egy további érdekes kérdés, hogy Davidson elmélete hogyan magyarázza a jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékaink (vagyis all-out ítéleteink) kialakítását.²⁴ Mit kezd azokkal az esetekkel, amikor pro-attitűdjeink és releváns vélekedéseink fényében két cselekvés egyformán vonzónak tűnik számunkra? Davidson szerint nem szándékozhatunk megtenni valamit, ha úgy véljük, hogy nem tudjuk megtenni. Viszont ha két cselekvés egyformán vonzó, akkor miért ne szándékozhatnánk mindkettőt, és halaszthatnánk későbbre a döntést, hogy melyiket tesszük meg? A davidsoni elmélet, úgy tűnik, kizárja ezt a lehetőséget, ugyanakkor arról nem világosít fel minket, hogyan

22 Hursthouse 1991, 65-67. o.

23 Hursthouse 1991, 67-68. o.

24 Ebben a szakaszban Michael Bratman „Davidson’s Theory of Intention” című tanulmányára támaszkodom. Először bemutatom Bratman két érvét, melyekkel a davidsoni elméletet kritizálja, majd ismertetem, hogy Bratmannek milyen nézetei vannak a jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékainkkal kapcsolatban.

tudunk dönteni ilyen helyzetekben. Ebben a szakaszban ezeket a problémákat fogjuk megvizsgálni. Először lássuk, mit írt Bratman a fenti problémákról.

Bratman szerint a gondok Davidson következő állítására vezethetők vissza: nem szándékozhatunk olyasmit, amiről úgy gondoljuk, hogy nem fogjuk megtenni.²⁵ Az első probléma, melyet Bratman tárgyal, egy Buridan számára típusú eset: hogyan döntjük el, mit cselekedjünk, ha több ugyanolyan vonzó jövőbeli lehetőséggel állunk szemben?²⁶ Lássuk Bratman példáját, mellyel bemutatja, hogy a davidsoni elmélet számára miért jelent problémát a Buridan számára jellegű esetek magyarázata.²⁷ Tegyük fel, hogy van két könyvesbolt, K és P. Munka után, hazafelé menet, beugorhatok az egyikbe, de nem mehetek mindkettőbe. Mindkét lehetőséget ugyanolyan vonzóknak találok. Vélekedéseim tükrében kialakított all-out ítéletem szerint épp olyan vonzó lehetőség K-ba menni, mint P-be. Bratman kérdése a következő: mi következik Davidson elméletéből ebben a helyzetben? Az, hogy két szándékkal rendelkezem? Vagy az, hogy eggyel sem? Egy x cselekvés mellett szóló all-out ítélet impliciten egy összehasonlítást foglal magába. Az összehasonlítás lehet gyenge vagy erős.²⁸ Davidson elméletéből nem derül ki, hogy ő maga milyen összehasonlításra gondolt. Egy gyenge összehasonlítás legalább olyan vonzóknak tünteti fel x -et, mint x alternatíváit. Egy erős összehasonlítás x -et szigorúan vonzóbbnak tünteti fel az alternatíváinál.

Bratman először azt mutatja be, mi következik abból, ha Davidson a jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékok kialakítását gyenge összehasonlításként képzelte el. Ha a fenti példát így értelmezzük, akkor az ítéletünk alapján két szándékunk lesz, mert szándékunkban áll elmenni K-ba és P-be is. De úgy tűnik, hogy ez nem lehetséges, mivel tudom, hogy nem tudok mindkét boltba elmenni. A davidsoni elmélet szerint, ha egy vélekedésem szerint nem fogok tudni elmenni K-ba, akkor nem is szándékozhatok elmenni K-ba. Márpedig ha szándékomban áll elmenni P-be, akkor nem tudok elmenni K-ba. Azaz Davidson nézete szerint nem is szándékozhatok mindkét boltba elmenni. Ha szándékunkban állna elmenni K-ba is és P-be is, akkor szándékunkban állna x -et és y -t is megtenni, de erre nincs módunk. Ez az egyik probléma, ami a davidsoni elméletből következik. Bratman úgy gondolja, hogy szándékainknak halmazhatóknak kell lenniük.²⁹ Ha egy adott időpontban (racionálisan) szándékomban állhat megtenni x -et és y -t is, akkor lehetségesnek és racionálisnak kell lennie számomra, hogy egyszerre szándékozhassam x -et és y -t. Ám ha a jövőbeli szándékok kialakítása csak egy gyenge összehasonlításra épül, mint a davidsoni elméletnek ebben az értelmezésében, akkor ez nem lehetséges.

25 Davidson 1978, 101. o.

26 Buridan híres példája egy számról szól, mely elé két pontosan ugyanolyan szénakazlat helyeznek. Mivel nem tudja eldönteni, hogy melyiket válassza – végtére is nincs köztük semmi különbség –, éhen hal. A példa arra hívja fel a figyelmet, hogy döntéseink meghozatalához nem elég pusztán a döntés tárgyának tulajdonságait figyelembe vennünk.

27 A példát lásd Bratman 1985, 219-220. o.

28 Bratman 1985, 219. o.

29 A „halmazható” angol eredetije az „*agglomerative*”.

Megoldás-e ha a jövőbeli szándékok kialakításának feltétele egy erős összehasonlítás? Az erős összehasonlítás a fenti esetben azt eredményezné, hogy nem szándékozom se K-ba, se P-be menni, mert nem tudom egyik lehetőséget a másik elé helyezni. Ez esetben a halmozhatóságot semmi nem veszélyezteti. Ugyanakkor egy Buridan számára típusú esettel kerültünk szembe. Mi emberek általában képesek vagyunk ilyen helyzetekben egyszerűen úgy dönteni, hogy teszem azt K-ba megyünk. Ilyenkor nincs olyan all-out ítélet, mely e mellett szól, és a döntésem, hogy így teszek, nem egy erős összehasonlításon alapul. Davidson elmélete csak az all-out ítéleteket tartja szándékoknak, ezért nem tudja magyarázni ezt a helyzetet.

Röviden összefoglalva a fenti érvet, a következőt mondja Bratman: az all-out ítéletek összehasonlító ítéletek. Az összehasonlítások lehetnek gyenge összehasonlítások vagy erős összehasonlítások. A gyenge összehasonlítások szerint az adott cselekedet legalább olyan vonzó lehetőség, mint a többi cselekedet. Az erős összehasonlítás szerint az adott cselekvés a legvonzóbb lehetőség az összes lehetséges cselekvés közül. Ha az all-out ítéletek kialakítását gyenge összehasonlításként fogjuk fel, akkor lehet, hogy több cselekvés megtétele egyaránt vonzóan tűnik számunkra. Azaz több cselekvést is szándékunkban áll végrehajtani. Elképzelhetők olyan esetek, mint a fenti példában, amikor ezek a cselekvések kölcsönösen kizárják egymást, tehát csak az egyikre lesz lehetőségünk. A davidsoni elmélet szerint nem lehet ilyen szándékokat kialakítani, mert mindegyik szándékunk magába foglalná azt a vélekedésünket is, hogy a másik cselekvést nem fogjuk tudni megtenni. Davidson pedig kimondja, hogy olyan cselekedetet, amelyről azt gondoljuk, hogy nem fogjuk megtenni, nem tarthatunk kívánatosnak, és így nem is lehet a megtételére irányuló szándékunk.³⁰ Bratman szerint a szándékok halmozhatók, azaz képesnek kell lennünk egyszerre több, egymást kizáró szándékot is fenntartani, ezért a davidsoni elmélet hibás.

A második probléma, amellyel Bratman szembesíti a davidsoni elméletet, a következő: az elmélet akkor sem biztosítja a szándékok halmozhatóságát, ha elfogadjuk, hogy a jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékokhoz erős összehasonlító ítéletekre van szükség. Bratman egy példával mutatja be ezt a problémát: hosszú ideje meg akarom venni D. M. Thomas *A fehér hotel* és Bernard Malamud *A mesterember* című regényét is.³¹ Tudom, hogy ma délután beugrok majd egy könyvesboltba. Továbbá tudom azt is, hogy a boltban biztosan meglesz az egyik könyv, de semmiképpen sem lesz meg mindkettő, ám azt nem tudom, hogy melyik lesz meg. Ezek után felteszem magamnak a kérdést, hogy ha *A mesterember* lenne meg a boltban, akkor kívánatos-e számomra megvenni? Amennyiben megvan, mindenképpen az. Releváns alternatíva az is, hogy semmit nem veszek, de az nem, hogy *A fehér hotelt* veszem meg. Ez utóbbi lehetőség ugyanis nem áll nyitva előttem, ha feltételezem, hogy a boltban meglesz *A mesterember*. Így kialakul egy szándékom, hogy

30 Davidson 1978, 101. o.

31 A példát lásd Bratman 1985, 221-222. o.

megvegyem *A mesterembert*. Egy ugyanilyen gondolatmenet során, *A fehér hotel*lel helyettesítve *A mesterembert*, kialakíthatok egy szándékot, hogy *A fehér hotel*t vegyem meg. Így egyszerre szándékozom megvenni *A mesterembert* és *A fehér hotel*t is, és mindkettő mellett jó indok szól. Ugyanakkor úgy vélem, hogy nem tudom mindkét dolgot megtenni. Tehát a davidsoni elmélet szerint nem is szándékozhatom mindkettőt. Bár indokaim alapján racionális lenne, hogy szándékomban álljon megvenni *A mesterembert* és *A fehér hotel*t is, a vélekedés miatt, miszerint nem tudom megtenni mindkettőt, nem szándékozhatom őket. Mint láthatjuk, Davidson elmélete akkor sem biztosítja a szándékok halmozhatóságát, ha az all-out ítéletek erős összehasonlítások.

Miben látja Bratman e problémák jelentőségét? Bratman szerint a davidsoni elmélet nagyon kis figyelmet szentel a jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékokra, noha ezek fontos szerepet játszanak a cselekvő gyakorlati észhasználatában, valahogy úgy, ahogy a pro-attitűdök és vélekedések is. Davidson ezt valószínűleg azért nem ismerte fel, mert először a jelenbeli cselekvésekre irányuló szándékok elméletét dolgozta ki, és ezt terjesztette ki a jövőbeli cselekvésekre. Így elkerülte a figyelmét, hogy a jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékok is szerepelhetnek a cselekvő gyakorlati mérlegeléseiben.³²

Bratman a következőképpen értékeli a jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékoknak a gyakorlati észhasználatban játszott szerepét. Egyrészt könnyebbséget jelentenek, mert mikor eljön a cselekvés ideje, már nem kell mérlegelnünk a cselekvéssel kapcsolatban. Még fontosabb, hogy ezek a szándékok, hosszabb távú tervek részeként, szerepet kapnak cselekvéseink koordinációjában.³³ Az előre elfogadott tervek nem tartalmaznak konkrétan minden egyes cselekvést és a cselekvések megtételére vonatkozó döntést. Ahogy az idő telik, úgy tudjuk változtatni és alakítani őket. A tervek részét képező szándékok támogatják vagy korlátozzák a további szándékok kialakítását. Erősítik terveink konzisztenciáját, vagy szükségessé teszik, hogy kitaláljuk, pontosan miként viszünk véghez egy cselekvést. A két probléma, melyet Bratman felvetett – a Buridan számára eset és a jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékok halmozhatósága –, jelzi, hogy a davidsoni elmélet csupán a tervezés korlátozott felfogásának ad teret.

A jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékoknak koordináló szerepe van terveink kialakításában és megvalósításában. Ahhoz, hogy szándékaink terveink részei lehessenek, halmozhatónak kell lenniük. Gyakran kerülhetünk olyan helyzetbe, hogy több dolgot is egyaránt vonzó lehetőségnek tartunk, ezért több jövőbeli cselekvésre irányuló szándékot is kialakítunk. Ezekben az esetekben a szándékainkra támaszkodva tudunk választani több, egyformán vonzó lehetőség közül. Így a szándékok támogatást nyújtanak a problémás döntéseknél. Ehhez képesnek kell lennünk több, egyenlő mértékben vonzó, de egymást kizáró szándékot kialakítani és fenntartani. Davidson elméletében elsikkad

32 Bratman 1985, 222. o.

33 Bratman 1985, 223. o.

a szándékoknak a tervekben játszott koordinációs szerepe, mert a gyakorlati észhasználat korlátozott modellje ennek nem ad teret. Ez az oka, hogy a davidsoni elmélet nem tudja megoldani a Bratman által vázolt problémákat.³⁴

7. Konklúziók

Tanulmányom célja az volt, hogy bemutassa Donald Davidson cselekvéelméletét és annak két fontos kritikáját. A kritikák vizsgálata során igyekeztem alátámasztani, hogy a davidsoni elméletnek komoly nehézségekkel kell szembenéznie. Rosalind Hursthouse meggyőzően érvelt a mellett, hogy a davidsoni elmélet segítségével nem tudjuk helyesen meghúzni a szándékos és nem-szándékos cselekvések közti határvonalat. Davidson elmélete elköveti azt a hibát, hogy szándékos cselekvéseket is nem-szándékosnak nyilvánít. A Mele és Harman által a davidsoni elmélet mellett felhozott érvek elfogadása egy még súlyosabb hibához vezetne: egyértelműen nem-szándékos cselekvéseket is szándékosnak kellene nyilvánítanunk.

Ezek után Michael Bratman kritikáját vizsgáltuk meg. Bratman a mellett érvelt, hogy Davidson nem fordított kellő figyelmet arra, hogy a jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékaink milyen szerepet játszanak a gyakorlati észhasználatban. A davidsoni elmélet védelmezője két egyformán problémás lehetőség közül választhat, attól függően, hogy miként értelmezi az all-out ítéletek kialakításának folyamatát. Ha gyenge összehasonlító ítéletek kialakításaként, akkor nem tisztázott, hogy a cselekvők minek alapján választanak két ugyanannyira vonzó lehetőség közül. Ha erős összehasonlító ítéletként, az kizárja, hogy a szándékokat halmozhatónak fogjuk fel, ami Bratman szerint komoly hiányosság. Bratman a problémák gyökerét abban látja, hogy Davidson eredeti elmélete csak a jelenbeli cselekvésekkel foglalkozott, és a jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékok csak utólag lettek beépítve, az elmélet jelentős módosítása nélkül. Így a davidsoni elmélet nem tudja megmagyarázni, hogyan alakulnak ki bizonyos, az emberi cselekvők számára alapvető jelentőségű szándékok, és hogy mi ezeknek a további szerepe döntéseink támogatásában.

Zárszóként azt mondhatjuk, hogy a davidsoni elméletet nem fogadhatjuk el a szándékos cselekvések meggyőző magyarázataként, amíg nem születnek olyan érvek, vagy az elméletnek olyan változatai, melyek az említett problémákat megoldják. A davidsonihoz hasonló pszichológiai magyarázatokat használó oksági elméletek általában nem foglalkoznak a fenti problémákkal. Hursthouse és Bratman saját elméletei törekednek az itt kritizált problémák elkerülésére, de jelentősen eltérnek Davidson magyarázati modell-

³⁴ Bratman 1985, 224. o.

jétől, ezért nem kezelhetjük őket annak továbbfejlesztéseiként.³⁵ A tanulmányomban tárgyalt problémákat egy olyan, pszichológiai magyarázatokat használó oksági elmélet tudná kiküszöbölni, mely hatékonyabb megkülönböztetési kritériumot adna a szándékos és nem-szándékos cselekvések megkülönböztetéséhez, és részletesebben kidolgozná, hogy a jövőbeli cselekvésekre irányuló szándékok milyen szerepet töltenek be a cselekvők gyakorlati észhasználatában.

Idézett művek

- Anscombe, G. E. M. 1957, *Intention*. Blackwell, Oxford.
- Bratman, M. 1985, „Davidson’s Theory of Intention.” In Bratman, M. 1999, *Faces of Intention*. Cambridge University Press, Cambridge, 209-224. o.
- Davidson, D. 1963, „Actions, Reasons and Causes.” In Davidson, D. 1980, *Essays on Actions and Events*. Oxford University Press, Oxford, 3-19. o.
- Davidson, D. 1970, „How is Weakness of the Will Possible?” In Davidson, D. 1980, 21-42. o.
- Davidson, D. 1978, „Intending.” In Davidson, D. 1980, 83-102. o.
- Davidson, D. 1980, *Essays on Actions and Events*. Oxford University Press, Oxford.
- Harman, G. 1976, „Practical Reasoning.” In Harman, G. 1999, *Reasoning, Meaning and Mind*. Clarendon Press, Oxford, 46-74. o.
- Hunyadi András 2003. „Donald Davidson elméletei az akaratgyengeségről.” *Világosság* 2003/5-6., 135-140. o.
- Hursthouse, R. 1991, „Arational Actions.” *The Journal of Philosophy* 88, 57-68. o.
- Mele, R. A. 2003, „Philosophy of Action.” In Ludwig, Kirk – Ernest Lepore (szerk.), *Donald Davidson*. Cambridge University Press, Cambridge, 64-83. o.
- Moran, R. 2004, „Anscombe on ‘Practical Knowledge’.” In Hyman, John – Helen Steward (szerk.), *Agency and Action*. Cambridge University Press, Cambridge, 43-68. o.
- Orthmayr I. 2000, „Az akaratról.” In Fehér Márta és Lendvai L. Ferenc (szerk.), *Hársing László 70 éves*. E Typographeo Universitatis, Miskolc, 199-218. o.
- Ryle, G. 1949/2002, *The Concept of Mind*. University of Chicago Press, Chicago.
- Stoecker, R. 2010, „Davidson.” In O’Connor, Timothy – Constantine Sandis (szerk.), *A Companion to the Philosophy of Action*. Wiley-Blackwell, Singapore, 598-605. o.

35 Hursthouse erényetikai arisztotelianus funkcionista elmélete, és Bratman terv-központú cselekvőelmélete is számos vonásában különbözik a davidsoni elmélettől. Nem tekinthetjük őket Davidson elmélete örököseinek. Alternatívaként persze számba vehetjük őket.